

Муц Луай Файсал

кандидат соціологічних наук,
директор центру освітніх послуг для іноземних громадян
Запорізької державної інженерної академії

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ В ПИТАННІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Окреслено проблематику трудової міграції в контексті наявності нелегальної трудової міграції, що впливає на соціальний стан громадян України. Вона розглядається комплексно, у зв'язку з розвитком соціально-економічних складників у країні. Визначено науковців, що займалися процесами нелегальної трудової міграції, процесами урбанізації та мобільності населення. У статті зазначено становлення балансу в міграційних питаннях та забезпеченні трудових мігрантів гідною працею в умовах соціальної справедливості, що має впроваджуватися в міграційну політику і відповідає сьогоденним запитам суспільства. Звернуто увагу на статистичні дані щодо перетину українського кордону мігрантами та розподілу міграційного потоку до основних країн міграції населення. Запропоновано механізм урегулювання інтенсивного процесу нелегальної міграції громадян України. Детально окреслено послідовність формування подальшої державної політики в питаннях подолання нелегальної міграції. Підведено підсумок міграційних процесів у суспільстві, які виникають унаслідок дисбалансів в економічному, політичному та соціальному розвитку країни.

Ключові слова: міграційні потоки, соціальні гарантії, технології, обізнаність, запити суспільства.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення глобалізація впливає на обмін людськими ресурсами між державами. Основний процес у цьому аспекті – трудова міграція високо- та низькокваліфікованого персоналу. Актуальними завданнями є реальна оцінка визначення міграційних рухів, окреслення компонентних складників міграційних потоків, розробка відповідних соціально-правових заходів у межах чинного законодавства. Основною проблемою трудової міграції є наявність нелегальної трудової міграції, що впливає на соціальний стан громадян України, які вирішили заробити за кордоном. Дану проблему слід розглядати комплексно, пов'язуючи її з розвитком соціально-економічних складників як країни-донора, так і країни-реципієнта, а також не забуваючи визначити можливі наслідки від трудової нелегальної міграції та можливості їх уникнення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У наукових дослідженнях підвищеної уваги набуло питання сучасних проблем нелегальної міграції в Україні.

Особливої уваги питанням нелегальної міграції приділено в наукових публікаціях вчених: О.А. Малиновської, Е.М. Лібанової, О.В. Позняк, О.Р. П'ятковської та ін. Різні аспекти питань нелегальної міграції визначили у своїх працях В. Олефір, С. Пирожков, О. Піскун, О. Позняк, І. Прибиткова, Ю. Римаренко, В. Трощинський, Ю. Шемшученко тощо. Багатьма дослідниками було розглянуто саме процеси нелегальної трудової міграції, процеси урбанізації та мобільності населення, але визначення сьогоденних запитів щодо провокування нелегальної міграції в Україну потребує подальшого вивчення.

Мета статті – на основі досліджуваного матеріалу сформулювати алгоритми дій «превентивних мір» з метою зупинення нелегальної міграції в Україні.

Виклад основного матеріалу. Внаслідок нерівномірного зростання економічних показників на глобальному рівні громадяни шукають робочі місця там, де можливо отримати більшу винагороду, через що відбувається формування прошарків «імігрантських ніш зайнятості». Основними сферами зайнятості емігрантів

насамперед є найпростіші професії та некваліфікована праця в таких сферах, як: туристичні послуги, будівництво, сільське господарство, праця на логістичних складах, праця на заводах із меншою ставкою та наявністю мінімальних соціальних гарантій або ж повною їх відсутністю. Нелегальна трудова міграція змінює простір продуктивності зайнятості, тобто багато хто з місцевого населення виконує менш престижну роботу, що впливає на витіснення трудових мігрантів. Питання щодо неврегульованого правового статусу трудових мігрантів слід диференціювати за двома правовими статусами: письмовим трудовим контрактом та усною домовленістю, дані обставини впливають на соціальну захищеність трудових мігрантів на робочому місці.

Одним з основних факторів на ринку праці щодо трудових мігрантів є дискримінація їхньої трудової діяльності, ця проблема наявна під час працевлаштування трудових мігрантів. До цих проблем можна додати відсутність: належних умов та гігієни праці; реалізації власних знань та навичок відповідно до освіти та кваліфікації працівника; доступу до соціальних послуг; участі в суспільному житті. На глобальному рівні міжнародна спільнота має конфлікт інтересів щодо вибору стилю управління міграційними процесами. Для того, щоб визначити баланс у міграційних питаннях та забезпечити трудових мігрантів гідною працею та соціальною справедливістю, слід упроваджувати в міграційну політику заходи, що відповідають сучасним запитам суспільства, основним принципам соціальної справедливості, активно залучати трудових та стаціонарних мігрантів до дослідницької, нормотворчої, консультаційної діяльності, соціального діалогу, технічного співробітництва та поширення інформації [1].

Зовнішню трудову міграцію населення України слід диференціювати за чотирма рівнями [2]:

– офіційна трудова міграція – громадяни України, що здійснюють свою трудову діяльність або будуть здійснювати трудову діяльність на основі договорів з іноземними компаніями та мають легальний правовий статус у країні-реципієнті;

– неофіційна легальна міграція – громадяни України, що виїжджають за кордон з метою туризму, але в подальшому працевлаштовуються та реєструються реципієнтами на загальних умовах;

– успішна нелегальна міграція – поїздки за кордон трудових мігрантів, що пов'язані з незареєстрованою зайнятістю, але дозволені законодавством відповідних країн;

– міграція жертв злочинних угруповань – торгівля людьми та інші випадки перебування громадян України внаслідок вчинення протиправних дій роботодавців.

Основні мотиви трудової міграції населення України такі [3; 4]:

1) внаслідок політичної та економічної кризи, підвищення рівня безробіття та проблеми бідності колишніх працівників бюджетних установ (військові, освітяни, працівники медичної сфери) або сільськогосподарських підприємств, які опинилися в скрутній економічній ситуації (втратили робочі місця та кошти на існування);

2) трудова міграція, що направлена на свого роду забезпечення власних потреб, тобто спрямування зароблених фінансів на забезпечення своїх дітей освітою, квартирою, автомобілем та іншими соціальними благами;

3) соціальний статус – підвищення власного соціального статусу громадянина завдяки налаштуванню ділових та партнерських контактів, в основному дана мотивація відноситься до людей такої категорії, як інтелігенція (науковці, представники творчих професій);

4) соціальна мода – поширення настроїв в українському суспільстві щодо нелегального працевлаштування за кордоном, але внаслідок налагодження каналів нелегального працевлаштування даний вид трудової діяльності став менш ризикованим та небезпечним, а також більш простішим [5].

Унаслідок розвитку інформаційних технологій міграційний процес серед населення України стає всеосяжним явищем та спрощує процес переселення. Завдяки новим транспортним технологіям простіше, ніж будь-коли раніше, дістатись до багатших або стабільніших країн

[6, с. 26]. У зв'язку з активним розвитком технологій, попри опір урядів держав, збільшується тиск нелегальної та нерегульованої міграції. Особливістю трудової міграції є визначення власних адміністративно-управлінських, економічних, політичних та інших потреб, що формують свої категорії мігрантів. У своєму дослідженні український вчений Б. Юськів зазначає, що «мігранти, які в'їхали в країну та не належить не до одної з визначеної державою категорії, є мігрантами, котрі незаконно в'їхали до країни» [7, с. 159].

Тому інституційний складник міграційних процесів має бути охоплений законодавчими нормами з усіх питань для визначення рівня типу міграції. У науковій літературі існують різні погляди щодо сутності цього поняття. Для позначення мігрантів, що перебувають у даному статусі, використовують такі терміни, як: недокументована, незаконна, нелегальна, недозволена, нерегульована, підпільна, напівлегальна тощо, які можуть розглядатись як синоніми або ж як окремі поняття з різним змістом щодо легального статусу трудового чи стаціонарного мігранта [8, с. 131].

Згідно з чинним законодавством України нелегальний мігрант – це іноземець або особа без громадянства, які перетнули державний кордон поза пунктами пропуску або в пунктах пропуску, але з уникненням прикордонного контролю, і невідкладно не звернулися із заявою про надання статусу біженця чи отримання притулку в Україні, а також іноземець або особа без громадянства, які законно прибули в Україну, але після закінчення визначеного їм терміну перебування втрапили підстави для подальшого перебування та ухиляються від виїзду з України [9]. Характерною особливістю чинного законодавства є наявність визначення терміна «нелегальний мігрант», зокрема: коло осіб, що порушили законодавство у сфері проникнення на територію України чи перебування на її території, але не у сфері трудової зайнятості, тобто виявляється, що в даному випадку знаходження на території України іноземця, його трудова діяльність є легальними. Визначення легальності трудової міграції та інших її ви-

дів наводиться в документах ООН та МОМ, і найчастіше тут використовуються поняття: врегульована та нерегульована міграція [10], в наукових джерелах часто виділяють ще один тип – напіврегульована міграція [11, с. 33]. Національні законодавства країн Європейського Союзу відображають основні пріоритети держав, що суперечить інтересам прав людини на вільне пересування [12, с. 7].

З точки зору Європейського Союзу визнаються нелегальними ті мігранти, що проникають на територію держави незаконним шляхом та здійснюють незаконну економічну діяльність [13, с. 7]. Тому актуальним питанням є уніфікація визначення терміна – нелегальна міграція внаслідок вчинення певних дій щодо проникнення на територію та ведення економічної діяльності. В Європейській практиці щодо визначення нелегального процесу міграції частіше всього застосовують термін «Smuggling of Migrants» (контрабанда мігрантів), вказуючи на організатора даного процесу, а не на осіб, що є учасниками даного процесу [14; 15].

Згідно зі статистичними даними щодо розподілу міграційного потоку можливо виокремити основні країни міграції населення. Зокрема, це ті, що межують із Російською Федерацією, Молдовою, Узбекистаном, Білорусією, Азербайджаном. Особливість міграційного потоку в Україні виражається через настрої її громадян, і зазвичай це міграція до країн-сусідів, які мають спільний кордон з Україною. Характерними особливостями мігрантів, що прибувають в Україну з метою трудової діяльності, є виконання робіт у малопrestiжних секторах економіки. Серед основних країн, до яких мігрують українці, можна виділити Російську Федерацію, Німеччину, США, Ізраїль, Білорусь, Польщу. Тобто передусім – сусіди України (Російська Федерація, Білорусь, Польща) та економічно розвинені країни (США, Німеччина, Ізраїль).

Основною причиною еміграції українців до Польщі є значно вищий рівень життя, спорідненість мов, наявність української діаспори. Крім трудових мігрантів, українська діаспора в Польщі, згідно з переписом 2002 року, становить понад 31 тис. поль-

ських громадян, які визнали себе українцями. У розрізі за регіонами перебування найбільша кількість українців мешкає у Вармінсько-Мазурському (39%), Західнопоморському (13%) та Підкарпатському (11%) воєводствах та великих містах, як-то: Варшава (5–10 тис. українців), Краків (3 тис.) та інші. Основними мігрантами, що здійснюють трудову діяльність у Польщі, є вихідці із західних областей, передусім Львівської, Волинської, Тернопільської, Івано-Франківської, Рівненської. Коли польська держава приєдналася до Європейського Союзу, понад трьох тисяч українських громадян отримали дозвіл на працевлаштування в Мазовецькому воєводстві. Насамперед це були спеціалісти, студенти, а також українці й українки, котрі одружилися з громадянами Польщі [16].

Згідно з думкою генерального секретаря ООН, світ знаходиться на другому етапі глобалізації – етапі мобільності населення. Перший етап характеризувався тільки лібералізацією фінансових потоків, постачанням товарів та послуг, де основними суб'єктами були розвинуті країни. Але в цей час у пошуках можливостей люди вирушають в інші країни з метою підвищення свого соціального статусу, рівня життя, погоджуючись на більш вигідні умови праці, що надалі впливає на прогрес у всіх країнах, що розвиваються. Якщо світова спільнота зможе визначити баланс міграційних процесів, то це прискорить, на думку очільника ООН, прихід третього етапу глобалізації, коли багато людей вперше отримають доступ до світових багатств. Нелегальна міграція лише знижує рівень інтеграції людей, що прибули з інших країн, та викликає конфлікт цінностей, боротьбу за ресурси між корінними жителями та мігрантами.

Основним конфліктогенним компонентом в Україні щодо нелегальної міграції є те, що Україна стала для багатьох мігрантів, переважно з країн СНД, кінцевим пунктом призначення або ж транзитною територією на шляху до країн Європейського Союзу, переважно для іммігрантів із країн Азії та Африки. Згідно зі статистичними даними кількість затриманих нелегалів на ділянці українсько-словацького кордону, починаючи з 2003 року, становила 947 осіб, через

рік – 2174, у 2005 році – 17,9 тис., у 2007 – 31,7 тис., а за 10 місяців 2008 року – 26 тисяч осіб. За даними служби безпеки України територію України перетнуло близько 50 тисяч нелегалів, що мають високий рівень розвитку. Кількість іммігрантів в Україні (тобто іноземців, які перебувають за посвідками на постійне проживання) становить 250 тис. осіб, або трохи більше піввідсотка населення. У результаті подій 2014–2015 рр. чисельність іммігрантів зменшилася. Найбільша кількість іммігрантів є громадянами пострадянських держав. Понад половина з них отримали дозволи на постійне проживання в країні на підставі близьких родинних зв'язків із громадянами України, рис. 1 [18].

Отже, згідно зі статистичними даними у 2015 році майже 250 тис. іноземців знаходяться в Україні за посвідками на тимчасове проживання, що приблизно на чверть більше, ніж у 2010 році. Це переважно іноземні студенти та працівники, залучення яких в умовах глибокої економічної кризи зменшилося.

Основними постачальниками нелегальних мігрантів в Україні є такі країни, як Китай, Бангладеш, Індія, Пакистан, В'єтнам, Шрі-Ланка, громадяни яких рятуються від безробіття або збройних конфліктів (Ірак, Афганістан, Сомалі тощо). Також нелегали потрапляють на територію України зі східних кордонів – через територію Росії і Білорусі, а також одеський порт. Україна має змінити вектор відносно укріплення державних кордонів, а саме: зміцнювати не західний, а східний кордон. Також Україна слугує транзитною країною для громадян Китаю, В'єтнаму, Бангладеш, Індії, більшість порушників кордону прибуває з Молдови, Грузії, Чечні, Азербайджану, Вірменії. Нелегальна міграція іноземців, зокрема з країн СНД, пов'язана з безвізовим в'їздом в Україну.

Нелегальна міграція впливає на загострення проблеми ринку праці, що пов'язано із загальною трудовою та економічною діяльністю, та сприяє розвитку корупції в державних органах влади. Виникає потреба розробки дієвого регулятора даної ситуації. Проте на сьогодні, на шляху до Європейського Союзу, Україна ухвалює нормативно-правові акти для

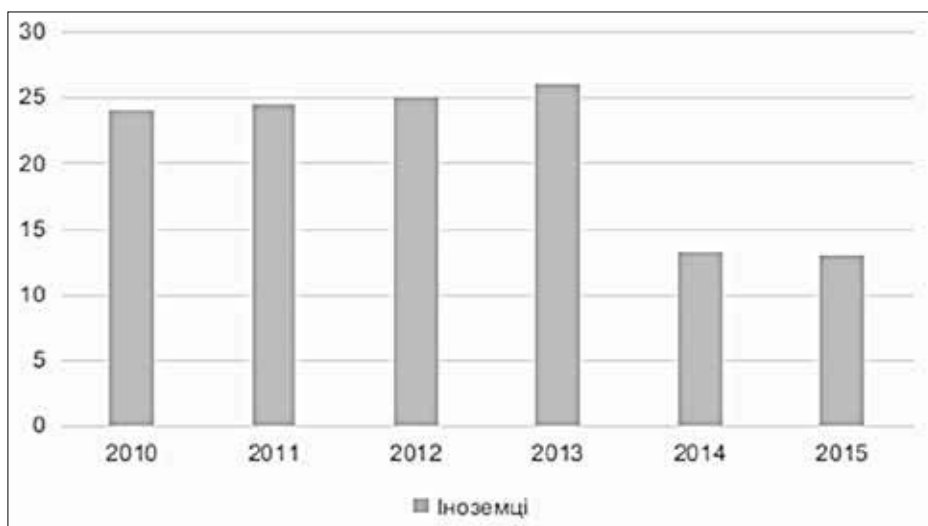

Рис. 1. Чисельність перетинів кордону України іноземцями у напрямку в'їзду, мільйонів разів, 2010–2015 рр. [18]

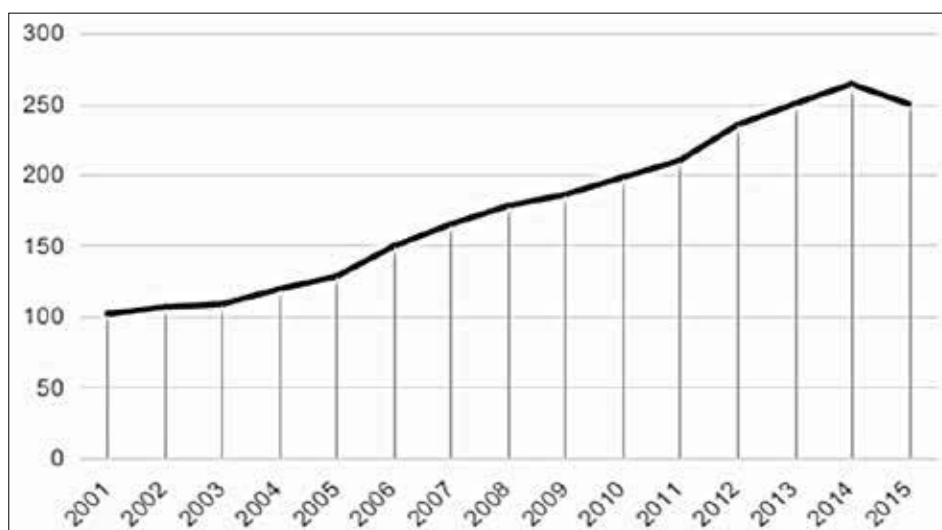

Рис. 2. Чисельність іноземців, які мають посвідки на постійне проживання в Україні, тис. осіб, 2001–2015 рр. [18]

врегулювання міграційних процесів, бере активну участь у трансформаційних процесах по відношенню до нелегальної міграції, зокрема, Україна та Європейський Союз підписали Угоду про реадмісію, яка є фактично зобов'язанням України поділяти з ЄС відповідальність за безпеку Євросоюзу. Україна також підписала 12 міжнародних угод із такими державами, як: Болгарія, Грузія, Латвія, Литва, Молдова, Польща, Словаччина, Туреччина, Туркменістан, Угорщина, Узбекистан і Швейцарія. Але основну проблематику в даному питанні становить відсутність договорів зі своїми східними партнерами, зокрема з Росією, внаслідок чого Україна перетво-

рюються на місце для тимчасового перебування незаконних мігрантів, затриманих у Польщі чи Словаччині. На сьогодні в Україні потрібно дотримуватися тенденцій з боротьби з нелегальною міграцією та чітких умов західних держав. Але в подальшому Україна має дотримуватися економічного обґрунтування всіх своїх підходів щодо нелегальної міграції в контексті національних потреб, а не служити притулком для іноземних мігрантів та забезпечувати адекватними інституційними формами взаємодію з мігрантами – правовим простором, що обмежують корупційну складову частину та протиправні дії працедавців і державних органів влади [17].

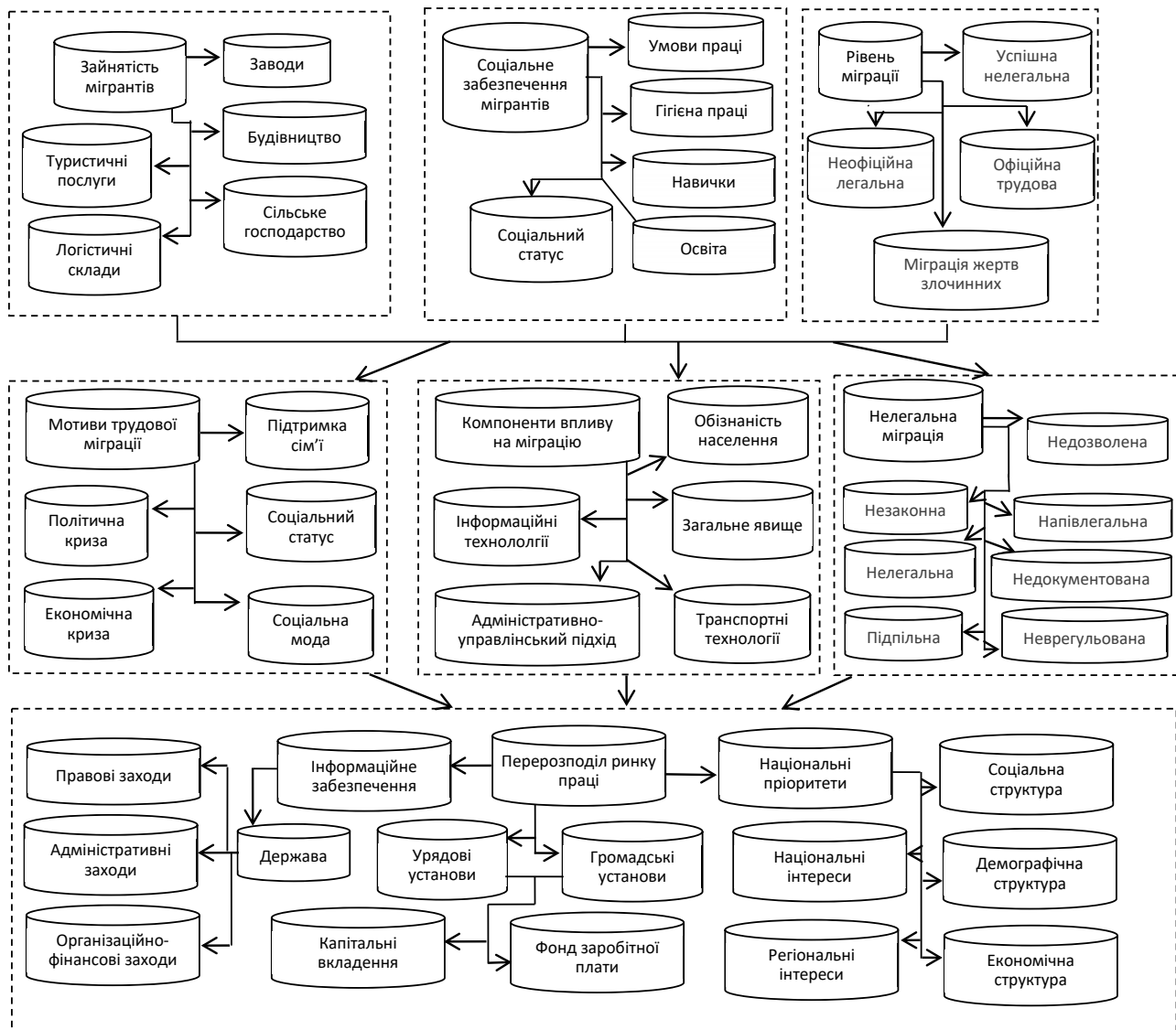

Рис. 3. Механізм урегулювання інтенсивного процесу нелегальної міграції громадян України

Механізм урегулювання інтенсивного процесу нелегальної міграції громадян України (рис. 3) представляє собою сукупність компонентів, що формують подальші кроки державних органів влади щодо зниження нелегального процесу міграції громадян України. Передусім даний механізм характеризує залученість мігрантів до певних сфер діяльності в країнах-реципієнтах, а це робота в туристичній, логістичній галузях, на заводах, у сільськогосподарських господарствах та будівництві. Певні компоненти механізму надають можливість державним органам влади оцінити поточний стан речей міграційного процесу до країни-реципієнта громадян України, зокрема, соціальне забезпечення мігрантів, види міграційних

потоків до країни-реципієнта, а також мотивація мігрантів (наприклад, соціальне забезпечення, політична криза, економічна криза, підтримка сім'ї, соціальний статус). Основними компонентами, що впливають на подальше формування міграційних процесів у країні, є рівень обізнаності населення, інформаційне забезпечення, адміністративно-управлінський підхід, транспортні технології. Міграцію до інших країн можливо класифікувати за такими видами, як: недокументована міграція, незаконна міграція, підпільна міграція, напівлегальна міграція.

У залежності від цих компонентів державні органи влади повинні розробляти плани щодо впровадження нових елементів державного регулювання, трансфор-

муючи національний ринок праці для запобігання зростанню міграційних процесів серед населення, а також врегулювати питання міграційних потоків, зокрема, зниження нелегальної міграції до інших країн.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи вищевикладене, варто зазначити, що міграційні процеси в суспільстві виникають унаслідок дисбалансів в економічному, політичному та соціальному розвитку в країні, що супроводжується зниженням рівня життя та неможливістю реалізації власного трудового потенціалу людини на батьківщині, що мотивує їх мігрувати до інших країн. Можливим варіантом вирішення цієї проблеми є запровадження сучасної системи правого адміністративного та організаційно-фінансового управління з боку державних органів влади та на рівні місцевого самоврядування, що сприяло б вирішенню проблем кожного окремого громадянина та суспільства загалом у досить короткі строки. Але на практиці імплементація даних заходів майже неможлива, тому найбільш оптимальним варіантом є подальше вдосконалення всіх структурних складників становлення країни як частини європейської спільноти, зважаючи на досвід найкращих практик у країнах, що мають високий рівень життя.

Список використаної літератури:

1. Близнюк В. Соціально-економічні складові трудової міграції 2014. URL: <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2014/04/3.pdf>
2. Левцун О. Зовнішня трудова міграція в Україні як демографічна проблема. URL: http://dialogs.org.ua/print.php?part=project_ua&m_id=4040
3. Зовнішні трудові міграції населення України / НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України; Е.М. Лібанова (ред.), О.В. Позняк (ред.). К.: РВПС НАН України, 2002. 206 с.
4. Король Г.М. Проблеми сучасної міграційної політики в Україні. Вч. зап. К., 2005. Вип. 12. С. 89–94.
5. Вишнеvsька О.А. Проблеми нелегальної зовнішньої трудової міграції та шляхи їх вирішення. 2008. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2008-2/doc/4/07.pdf>
6. Валлерстайн І. Кінець знаомого мира. Соціологія ХХІ века; пер. с англ. под. ред. В.И. Иноземцева. М.: Логос, 2004. 368 с
7. Мельник Д.С., Щербина Л.І. Нелегальна міграція й торгівля людьми як прояви транснаціональної організованої злочинності в Україні: актуальні проблеми протидії. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2010. Вип. 22. С. 48–60. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/bozk/2010_22/22text/g06.pdf
8. Алешковський І.А. Нелегальна міграція як феномен глобального мира. Век глобалізації. 2014. Выпуск № 2. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/nelegalnaya-migratsiya-kak-fenomen-globalnogo-mira>
9. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства / Верховна Рада України; Закон від 22.09.2011 р. № 3773-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>
10. Smuggling of Migrants. A Global Review and Annotated Bibliography of Recent Publications. URL: https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Migrant-Smuggling/Smuggling_of_Migrants_A_Global_Review.pdf
11. П'ятковська О. Класифікація видів міжнародної трудової міграції: окреслення операційних понять. Галицький економічний вісник. 2011. № 1 (30). С. 30–34.
12. Політика України у сфері контролю над нелегальною міграцією. К.: Міжнародний центр перспективних досліджень, 2006. 56 с. URL: http://old.icps.com.ua/files/articles/43/53/Migration_Policy_UKR.pdf
13. Communication from the commission to the council and the European Parliament on a common policy on illegal immigration on a common policy on illegal immigration. Brussels, 15.11.2001. 26 p. URL: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0672:FIN:EN:PDF>
14. Irregular Migration, Migrant Smuggling and Human Rights: Towards Coherence. URL: http://www.ichrp.org/files/reports/56/122_report_en.pdf
15. Global migration trends 2015 Factsheet. URL: <http://iomgm dac.org/wp-content/uploads/2016/06/Global-Migration-Trends-2015-Factsheet.pdf>
16. Зубик А.І. Сучасна трудова міграція українського населення в Польщу. 2014. URL: <http://geography.tnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/015.pdf>
17. Кресіна І, Стойко О. Нелегальна міграція: проблеми протидії та правового регулювання. Політичний менеджмент. 2009. № 3(36). С. 174–180. Бібліогр.: 2 назв. укр.
18. Міграція в Україні: факти і цифри. 2016. URL: <http://iom.org.ua/ua/migraciya-v-ukrayini-fakty-i-cyfr-y-0>

Муц Луай Файсал. Основные вызовы в вопросе обеспечения миграционного процесса в Украине

Определена проблематика трудовой миграции в контексте наличия нелегальной трудовой миграции, что влияет на социальное положение граждан Украины. Она комплексно связана с развитием социально-экономических составляющих в стране. Обозначены ученые, которые занимались процессами нелегальной трудовой миграции, процессами урбанизации и мобильности населения. В статье указано становление баланса в миграционных вопросах и обеспечения трудовых мигрантов достойным трудом в условиях социальной справедливости, что должно внедряться в миграционную политику, отвечающую сегодняшним запросам общества. Обращено внимание на статистические данные относительно пересечения украинской границы мигрантами и распределения миграционного потока в основные страны миграции населения. Предложен механизм урегулирования интенсивного процесса нелегальной миграции граждан Украины. Детально обозначена последовательность формирования дальнейшей государственной политики в вопросах преодоления нелегальной миграции. Подведены итоги миграционных процессов в обществе, которые возникают вследствие дисбаланса в экономическом политическом и социальном развитии страны.

Ключевые слова: миграционные потоки, социальные гарантии, технологии, осведомленность, запросы общества.

Muts Luais Faisal. The main challenges in ensuring the migration process in Ukraine

The problem of labor migration in the presence of illegal labor migration, which affects the social status of Ukrainian citizens is outlined. It is considered in connection with the development of socio-economic components in the country. The scientists involved in the processes of illegal labor migration, urbanization processes and population mobility were mentioned. It is noted in the article of the emergence of a balance in migration issues and the provision of decent work and social justice for labor migrants, which should be implemented in the migration policy, which is in line with the current demands of the society. The statistics on the crossing of the border of the Ukrainian border with migrants and the distribution of migration flows to the main countries of population migration. The mechanism of regulation of the intensive process of illegal migration of the citizens of Ukraine is proposed. The sequence of formation of the further state policy in the issues of overcoming illegal migration is described in detail. The summary of migration processes in the society, which arise as a result of imbalances in economic political and social development in the country, is presented.

Key words: migratory flows, social guarantees, technologies, awareness, demands of society.